

ANALI Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku	Sv. 23	Str. 173-186	Osijek, 2007.
	Primljeno na sjednici Razreda za društvene znanosti 11. travnja 2007.		

UDK: 94(497.5)''18'':27-9
27-726.2Strossmayer,J.J.:322

Prethodno priopćenje

SLAVKO SLIŠKOVIĆ*

CRKVA KAO INSPIRATOR STROSSMAYEROVE POLITIKE POSEBAN OSVRT NA SLUŽBU ŽUPANA

Josip Juraj Strossmayer (1815. – 1905.) živio je u vremenu dok je vjera bila neizostavan dio društvenog identiteta, a Crkva važan čimbenik na socijalnom i političkom polju. Zaseban vjerski zakon bio je jedno od najstarijih municipalnih prava i simbol hrvatske neovisnosti o Ugarskoj.

Već po svojoj službi biskupa bosanskog ili đakovačkog i srijemskog, bio je u samom vrhu Županije virovitičke i bez titule župana, a njegova karizmatika osobnost pridonosila je tom ugledu. Nije manje važno ni biskupovo osobno uvjerenje o povezanosti vjerskog i narodnog koje je lijepo iskazao u svome geslu "Sve za vjeru i domovinu".

Priznajući postojeći društveni poredak, često naglašava da "svaka oblast dolazi od Boga", ističe odgovornost koju u sebi nosi te se ne miri sa zlouporabama. Zato je službu župana vršio ne umanjujući njezino značenje i ugled, ali nastojeći biti na korist puka. Te su osobine sretan spoj našle i u samoj biskupovoj osobnosti. Unatoč dubokoj ukorijenjenosti u aristokratske krugove, nikad nije zaboravio i skrivao svoje siromašno podrijetlo.

Uvjerenje, koje je osobito snažno pokazao na I. vatikanskom saboru govoreći o biskupskoj kolegijalnoj odgovornosti za opću Crkvu – da svaki segment vlasti pridonosi uspješnom funkcioniranju cjeline – potiče ga da kao župan dijeli radosti i žalosti, brige i nade cijele Hrvatske i Monarhije. Njegov nastupni govor tako daleko nadilazi okvire županije, a donekle i okvire političke realnosti. Svetopisamski "Hvalospjev ljubavi" nastoji pretočiti u konkretnu društvenu stvarnost. Na taj se način župan Strossmayer nije odrekao prvobitne biskupske zadaće da bude nositelj ideala. Unatoč svijesti o ljudskoj slabosti koja ne dopušta njihovo cjelovito ostvarenje, još uvijek vjeruje u čovjeka da mu ih ne želi oduzeti i brani ga od svih koji to pokušavaju.

Na političkom polju tu vjeru prenosi na cijeli narod, osobito stoga što službu župana preuzima u trenutku kada je ponovna ustanova županija značila početak obnove starog ustavnog poretka u Hrvatskoj.

Nemogućnost ostvarenja tih ideala ne umanjuje njihovu vrijednost nego još više naglašava veličinu i dosljednost osobe koja za njih živi i nije spremna

* doc. dr. sc. Slavko Sliškoivić, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, Vlačka 38

njima kockati. Kad su dovedeni u pitanje, Strossmayer se odriče županske časti. Pridonijelo je tomu i preveliko opterećenje, a preslab utjecaj, dok bi se u javnosti stvorio dojam njegove potpore aktualnoj vlasti. Ne treba zaboraviti da se nalazio na čelu županije poznate po svome mađaronstvu, a prisiljen je boriti se protiv bečkog centralizma ujedno pazeći da ne podlegne mađarizaciji.

Sve su to razlozi da, unatoč kratkotrajnom ostanku na tom položaju, od županijske skupštine bude nazvan "osnovatelj novog života trojedne kraljevine".

Ključne riječi: Strossmayer, župan, vjera, identitet, Crkva i politika

Uvod

Prilog proučava kako su i na koji način Crkva i katoličanstvo utjecali na političko djelovanje Josipa Jurja Strossmayera, osobito na njegovu službu velikog župana virovitičkog. Biskupova javno proklamirana načela potražiti ćemo u konkretnom djelovanju, a ideale koje je naviještao suočiti sa stvarnošću. Ne zaustavljajući se samo na najvišoj političko-administrativnoj funkciji koju je ikada obnašao, onoj velikog župana, promotrit ćemo kako je J. J. Strossmayer u isto vrijeme djelovao kao biskup, saborski zastupnik i narodni mecena.

Vjera kao dio identiteta

Đakovačkom je biskupu bila neupitna povezanost vjere i politike na hrvatskim prostorima, ali i u znatno širem europskom kontekstu, smatrajući da je kršćanstvo važna odrednica europskog identiteta te je prigodom instalacije za župana istaknuo podudarnost između kršćanstva i Europe govoreći o "europsko-kršćanskoj civilizaciji".¹

Takvo je uvjerenje osobito naglasio u "Memorandumu ruskoj vladi" iz 1876. godine, gdje, između ostalog, ističe potrebu da se Turke protjera iz "kršćanske Europe".² Prema Strossmayerovu sudu, muslimani ne mogu vladati kršćanskim narodima budući da su po svojoj naravi isključivi držeći da je podređenost kršćana islamu Božja volja i nepromjenjiv zakon. Za đakovačkog je biskupa stoga neupitna potreba oslobađanje svih europskih prostora od bilo koje druge vlasti osim kršćanske.

U pothvatu oslobođenja Europe i uspostave kršćanskih vrednota na cijelom njezinu prostoru, velika je prepreka međusobna konfesionalna razdijeljenost

¹ Josip Juraj Strossmayer, *Izabrani književni i politički spisi I.* (ur. D. Jelčić), Zagreb, 2005., str. 89.

² J. J. STROSSMAYER, "Memorandum ruskoj vladi", *Izabrani književni i politički spisi I.* (ur. D. Jelčić), Zagreb, 2005., str. 282.-284.

kršćana.³ Ona se nadasve snažno očitovala na južnoslavenskim prostorima, što je za slavenskog vladiku bilo i vjersko i nacionalno pitanje. Taj je problem, naime, vrlo često nadilazio vjerski sadržaj te se očitovao na političkom polju, osobito snažno u razlikama između hrvatske jugoslavenske i srpske nacionalne ideologije koje u vremenu Strossmayerova županstva doživljavaju svoj vrhunac na pitanjima Bosne i Hercegovine, oblikovanja hrvatske i srpske nacije, međusobne suradnje ili suradnje s Mađarima, odnosno bečkim dvorom.⁴ Takvo je stanje bilo konstanta hrvatsko-srpskih odnosa čemu je đakovački biskup liječnik tražio u crkvenom jedinstvu: “Zar nije jedinstvo, sloga i ljubav međusobna za nas Slavene najprva i najveća nužda? Zar se među nami žalibože na naše ruglo i našu neizmjernu štetu nedogadja, da krv na krv, rod na rod ustaje i ubojito oružje diže? Zar se i među nami nedogadja, da jedan drugomu sreću i slobodu nezavidjamo? Zar se kadšto nedogadja, da bratsku slobodu svojim jarmom, bratsku sreću svojim zatorom, bratski život nekim načinom svojom smrću smatramo? A zar bi toga bilo, zar nebi u bratskoj sreći, slobodi i napretku, zalog svoje vlastite sreće, slobode i napretka smatrali, da je više žive vjere i onoga svetoga jedinstva, ter bratstva, na koje nas svi članci i sva otajstva svete vjere naše upućuju?”⁵ Crkveno bi jedinstvo ujedno bilo jedan od načina europeizacije balkanskih prostora te uvođenje modernizacijskih procesa među južne Slavene, što je bio jedan od ciljeva Strossmayerove Narodne stranke.⁶

Josip Juraj Strossmayer živio je u vrijeme dok je vjera bila neizostavan dio društvenog identiteta, a Crkva važan čimbenik na socijalnom i političkom polju. Crkva je svojim posjedima bila nezanemariva komponenta gospodarskog života, a biskupi su po svom položaju imali mjesto i u političkim institucijama Hrvatske i Monarhije. Katolički i pravoslavni velikodostojnici po izbornom su redu bili dio Hrvatskog sabora.⁷ Ne treba smetnuti s uma ni činjenicu da tadašnje civilno društvo ne traži odijeljenost Crkve od države nego da, naprotiv, očekuje određenu vlast nad Crkvom, što je osobito snažno izraženo u “Zahtijevanju naroda” iz 1848. koje zadire u čisto crkvena područja kao što su imenovanje biskupa, celibat i liturgijski propisi.

Javno djelovanje J. J. Strossmayera oblikovano je katoličkom vjerom kojoj je pripadao te crkvenom službom koju je obnašao. Pozivajući se na svetog

³ Isto, str. 284.

⁴ M. GROS, A. SZABO, *Prema hrvatskome građanskom društvu*, Zagreb, 1992., str. 181.

⁵ J. J. STROSSMAYER, “Korizmena okružnica”, *Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, Đakovo, 1886., str. 33.

⁶ Usp. N. STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Zagreb, 2002., str. 187.

⁷ M. GROS, A. SZABO, nav. dj., str. 129.

Augustina, rado je naglašavao: “Kršćani smo i svećenici smo. U koliko smo kršćani, svoji smo, za sebe se brinemo, o sebi i o svojem životu ćemo račun polagati strogom sucu; u koliko smo svećenici, nijesmo svoji, ne, nego naroda dragocjenom krvlju Isusa Krista otkupljenoga. Štogođ smo prava i dužnosti od Boga primili, nijesmo ih primili da se njima šepirimo i oholimo, nego uz najsvetiju svoju obvezu, da sve to upotrijebimo i iskoristimo na korist naroda.”⁸ Za sebe je osobno tvrdio da mu “poleg svetoga zvanja moga najviše na duši leži udes, sloboda i sreća naroda moga”.⁹

Kompatibilnost univerzalnog katoličanstva s hrvatskim domoljubljem nalazio je u vjeri da ljubav “vrhunaravna prema Crkvi i naravna prema domovini iztiču iz istoga vječitoga izvora. Buduć je jednoj i drugoj početnik i izvor Bog, odakle slijedi da jedna dužnost ne može doći u sukob s drugom”.¹⁰

Uvjeren je da svaka osoba treba djelovati u skladu sa svojim vjerskim opredjeljenjem pa je ono prilog ili prepreka u obavljanju određene društvene uloge. Stoga oštro osuđuje “ono razvratno načelo, koje se je žalibože podobro u nas uvriježilo, da u skromnomu doduše i obiteljskomu životu valja svoje kršćanske dužnosti vršiti, ali ne u javnom životu u društvu i državi, tuj pače da je dužnost osobito onih, koji višju moć u svojoj ruci drže, odreći se svake vjere i zakona, da prema svakomu ravnodušni i pravedni budu. Strahovita je to bludnja... Čim nam je položaj višji, čim vlast koju vršimo, zamašnija, čim posljedice i plodovi našeg znanja i činjenja obilniji i obćenitiji, tim nam je svetija dužnost, da se u zvanju i životu našem strogo držimo svete vjere naše i zakona evangejskoga”.¹¹ Pri tome je biskupov ideal kršćanska država čiji su zakoni u skladu s božanskim jer “samostalnost i neovisnost ne smije do toga ići, da se kršćanska država viš samo-ga Boga i Isusa Krista uzdigne i da misli, da joj se u vršenju svetog zvanja... nije ni malo obazirati na sveti zakon, koji je Bog sam u svijest našu upisao”.¹² Biskup se đakovački u svom društvenom angažmanu uvijek držao ranije navedenih načela, pa i kad je to značilo izlaganje opasnosti sebe i službe koju je obavljao. Pred konkretnim prijetnjama hrabro izjavljuje da se protiv sile boriti ne može,

⁸ “Strossmayerov govor od 24. siječnja 1870. godine”, *Biskup J. J. Strossmayer u vatikanskom saboru. Govori, predstavke, prosvjedi* (ur. A. Spiletak), Zagreb, 1929., str. 31.

⁹ J. J. STROSSMAYER, “Korizmena okružnica”, *Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, Đakovo, 1886., str. 29.

¹⁰ J. J. STROSSMAYER, “Korizmena okružnica”, *Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, Đakovo, 1891., str. 18.

¹¹ J. J. STROSSMAYER, “Korizmena okružnica”, *Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, Đakovo, 1886., str. 35.

¹² J. J. STROSSMAYER, “Korizmena okružnica”, *Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, Đakovo, 1891., str. 31.

ali “moju svijest i moje osvjedočenje nikad ne slomiše”.¹³ Vlastito osvjedočenje želio je proširiti na cijeli narod i državu.

Služba biskupa bosanskog ili đakovačkog i srijemskog Strossmayera je činila važnom osobom Virovitičke županije i cijele Hrvatske dok je, zahvaljujući bogatom biskupijskom gospodarstvu, postao nezaobilazna osoba pri bilo kojem važnijem projektu u Slavoniji, a i šire. Upravo je Strossmayerovim zalaganjem vlastelinstvo đakovačke biskupije moderno uređeno, što je, s druge strane, njemu osobno omogućilo djelovanje na širem društvenom polju.¹⁴ No naglasimo da su i drugi biskupi imali slične ili, kao u slučaju zagrebačkog nadbiskupa, i veće prihode dok su rezultati bili mnogo skromniji.¹⁵ Zasigurno je tomu pridonosila i karizmatika ličnost samoga biskupa, koji je u sebi neskriveno spajao vjersko i domoljubno, što je vidljivo i u njegovu geslu: “Sve za vjeru i domovinu”. Strossmayer se oštro protivio svakom pokušaju da se crkvenim službenicima zabrani baviti politikom i biti društveno angažirani: “Mi biskupi i svećenici, već time što smo svećenici i biskupi, vrlo ljubimo svoj narod, i nijedna potreba našeg naroda, nijedna nužda ne može drugdje da ostavi jači utisak nego u srcu svećenika, koji je dobar i ljubi svoj narod. Ne vidim dakle kako može svećenik imati prilike da se pokaže puku i narodu svome koristan, dok mu je to zabranjeno”. Navodeći primjer Krista koji je plakao nad Jeruzalemom i svetog Pavla koji je pristao biti proklet da spasi svoj narod, biskup nastavlja: “Ja dakle mislim, da se revnom svećeniku, dobrom svećeniku nikada ne može zabraniti, da svoje sile uloži, ako ima prilike, u korist i na dobro svoga naroda”.¹⁶ Spomenuto načelo on proširuje i na sve vjernike od kojih također očekuje da u političkom djelovanju budu vođeni religioznim uvjerenjem. “Nitko na svijetu nemože i nesmije svećeniku i pravovjerniku zamjeriti i u grieh upisati, ako se u granicah izvjestnoga i jasnoga zakona pravom svojim, umjereno doduše, ali ujedno i odlučno i bez ikakvoga obzira na osobne svrhe posluži, da u najodličniji sbor pošalje zastupnika čestita, poštena, učena, svjestna i radina, osobito pako zastupnika, koji do vjere i svetoga zakona drži.”¹⁷

¹³ *Korespondencija Rački – Strossmayer I.* (ur. F. Šišić), Zagreb, 1928., str. 45.

¹⁴ J. MARTINČIĆ, Z. ŽIVKOVIĆ-KERŽE, Z. BENAŠIĆ, I. MANDIĆ, E. KALAJDŽIĆ, “Josip Juraj Strossmayer i vlastelinstvo đakovačkih biskupa”, *Zbornik radova o Josipu Jurju Strossmayeru* (ur. I. Padovan), Zagreb, 1997., str. 111. – 112.

¹⁵ Strossmayer banskoj vladi, Đakovo, 11. lipnja 1853., *Josip Juraj Strossmayer, Dokumenti i korespondencija* (ur. F. Šišić), Zagreb, 1933., str. 265.

¹⁶ “Strossmayerov govor od 24. siječnja 1870. godine”, *Biskup J. J. Strossmayer u vatikanskom saboru*, str. 48. – 51.

¹⁷ J. J. STROSSMAYER, “Korizmena okružnica”, *Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, Đakovo, 1886., str. 79.

Takvom stavu još više pridonosi biskupov stav da “svaka oblast dolazi od Boga”.¹⁸

Kod biskupa Strossmayera zamjećuje se vjernička predanost društvenim službama koja nadilazi granice građanske odgovornosti. Sam je to formulirao riječima: “Crkva oplemenjuje i posvećuje posluš kršćana, kad ga u svijesti i duši njegovoj obvezuje, da državi vieran i državnim zakonom poslušan bude”.¹⁹ Zahvaljujući za svečani doček koji mu je kao novom županu priređen u Osijeku 31. siječnja 1861. godine, Strossmayer ističe: “Vjernost ja razumijem, duhom kršćanskim oplemenjenu, koja kao pred Bogom, tako i pred vladarem svojim otvorenim licem i srcem stoji; koja vazda istinu sbori, a pravdu i pravicu brani”.²⁰ Još je jasniji u nastupnom govoru prigodom instalacije 11. veljače kada “vjernost naprama vladaru” proglašava jednom od “najsvetijih građanskih krjeposti”.²¹

Cijeli bi se taj govor mogao nazvati svetopisamskim “Hvalospjevom ljubavi” prepjevanim u konkretnu društvenu situaciju. Župan Strossmayer ne daje velika obećanja i ne iznosi klasičan program svoje vlade nego progovara o ljubavi: “Divna vam je stvar srce čovječansko, čarobna sila ljubavi. Ljubav nebo sa zemljom, zemlju s nebom spaja; ljubav pučine morske s jednog kraja svijeta na drugi, ljubav razjažene hridi, ljubav istok do zapada brzinom munje prevalljuje; krjepkoj volji i ljubavi ništa na ovom svijetu teško, ništa nemoguće nije; ljubavi niti ista nemila smrt ljubimče ugrabiti ne more”.²² On u tom kontekstu promatra državno pravo i narodnu slobodu, koji su ponovno uskrsnuli jer su živjeli u srcu svake osobe. Htijući svoju službu župana učiniti transparentnom, novi župan poziva na otvorenu i ljubavljvu prožetu raspravu o svim pitanjima: “evo javnosti, evo slobodnog gibanja, evo mjesta da se kano otvoreni, iskreni, slobodoumni ljudi ogledamo i junački da mejdan dielimo.”²³

Važno je naglasiti i Strossmayerovo uvjerenje da svaki segment vlasti nije odgovoran samo fragmentarno nego i za uspješno funkcioniranje cjeline. To je osobito istaknuo na I. vatikanskom saboru govoreći o odgovornosti svakog pojedinog biskupa za cijelu Crkvu, a ne samo za svoju biskupiju: “Nije sam Petar, nego i svi apostoli su jednako pastiri a sva crkva po svijetu je jedno stado, da ga

¹⁸ Isto, str. 51.

¹⁹ J. J. STROSSMAYER, “Korizmena okružnica”, *Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, Đakovo, 1891., str. 30.

²⁰ M. PAVIĆ-M. CEPELIĆ, *Josip Juraj Strossmayer, biskup Bosansko-Djakovački i Srijemski*, Zagreb, 1900. – 1904., str. 460.

²¹ *Josip Juraj Strossmayer, Izabrani književni i politički spisi I.*, str. 87. – 88.

²² Isto, str. 85.

²³ Isto, str. 87.

pasu svi apostoli jednodušnim suglasjem... Episkopat je u cijelom svijetu jedan i nerazdijeljen, a pojedini imaju in solidum dio toga. A to mišljenje i ta nauka svetoga Ciprijana uči li zar ono, što se također ovdje neispravno kazalo, da je tobože jurisdikcija biskupa tako stegnuta na granice njihove biskupije, te oni nad ostalom crkvom nemaju baš nikakve jurisdikcije? Po mojem barem sudu, osim te jurisdikcije prirođeno je snagom karaktera i reda biskupskoga i neko virtualno pravo na ostalu crkvu.”²⁴

Kad to znamo, lakše ćemo razumjeti zašto se jedan biskup s periferije Carstva osjeća odgovornim za situaciju u raznim dijelovima Monarhije te zašto je briga župana virovitičkog da Međimurje ostane u sastavu Hrvatske, a da se Dalmacija, Istra i Vojna krajina s njom sjedine. Zbog toga se skupština Virovitičke županije pod Strossmayerovim predsjedanjem ne plaši 12. veljače 1861. godine odluke varaždinske županijske skupštine o Međimurju dovesti u pitanje, naglašavajući da njihov “čin, postupanje i odluku kao nezakonitu i protuustavnu smatra”, ne zaboravljajući napomenuti da će zbog toga sigurno “narodu odgovarati”.²⁵ Iako se može kazati da je županijska skupština nadišla granice svojih ovlasti, vjerojatno je u svom postupku bila vođena negativnim iskustvom Banske konferencije koja se proglasila nenadležnom za pitanje obrazlaganja prava Hrvatske na Međimurje, nakon čega je Franjo Josip isto priključio Mađarskoj.²⁶

Nesumnjivo je ista motivacija i vrlo prijaznog poziva upućenog Dalmatincima na sjedinjenje s ostatkom zemlje u kojemu se naglašavaju prednosti takvog čina te odbacuju mogući prigovori o gubitku autonomije. Osim političkih i nacionalnih motiva, u pozivu su istaknute materijalne i duhovne prednosti takvog čina: “Za to i virovitička županija pod predsjedništvom preuzv. gosp. velikog župana Josipa Jurja Strossmayera svesrdno vas pozivlje, da neslušav mrzitelja naših stupite pred prijestolje milostivoga vladara moleći ga, da sdruživši Dalmaciju s Hrvatskom i Slavonijom povrati od svoje strane cjelovitost krune hrvatske, koju on po dvostranom ugovoru nosi, te učini vas tiem dionicima ustavne naše obćenite slobode”.²⁷

Veliki župan virovitički vjeruje da će uspješno funkcioniranje županija dovesti i do uspješnog uređenja cijele zemlje. Siguran je da se na nižoj razini bolje poznaju prilike i potrebe pa stoga i za društvene odnose predlaže načelo supsidijarnosti. Vrlo hrabro na I. vatikanskom saboru traži da “rimске kongregacije prestanu u buduće kljaštriti i mijenjati akte i dekrete pokrajinskih sabora: u prvom

²⁴ “Strossmayerov govor od 2. lipnja 1870. godine”, *Biskup J. J. Strossmayer u vatikanskom saboru.*, str. 95.

²⁵ M. PAVIĆ-M. CEPELIĆ, nav. dj., str. 467. – 468.

²⁶ M. GROS, A. SZABO, nav. dj., str. 126.

²⁷ M. PAVIĆ – M. CEPELIĆ, nav. dj., str. 469. – 470.

redu da prestanu sa nekim dodacima, koji se često ne mogu prihvatiti obzirom na potrebe različitih crkvi”.²⁸ Takav stav zastupao je i u državnoj politici. Stoga se županijska skupština pod njegovim predsjedanjem usuđuje pozvati Franju Josipa da osobno otvori Sabor u Zagrebu te se tom prigodom okruni za kralja trojedne kraljevine.²⁹ S jednakom odlučnošću skupština je na svome prvom zasjedanju uputila predstavku kralju u kojoj su naglašene zasluge Hrvata za bečki dvor kroz povijest, počevši od borbe protiv Turaka preko različitih drugih opasnosti sve do revolucionarnih godina 1848./49. Jasno su istaknuta prirodna, povijesna i državna prava na teritorijalnu cjelovitost zemlje te upućene molbe: “1. da se kruni hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoj povrate što prije Dalmacija, sa kvarnerskim otocima, Istra do Raše, kotar Metlički i Novomjestske i strana stare županije zagorske tako zvana ‘Marca Slavonica’; 2 da se hrvatsko-slavonska vojnička Krajina pridruži ustavnomu tielu trojedne kraljevine, i da se kako označene pokrajine tako i vojnička Krajina na predstojeći hrvatsko-slavonsko-dalmatinski sabor pozove”.³⁰

Između ideala i stvarnosti

Novi je župan svjestan da ponovna ustanova županija znači povratak ustavnosti, ali ne više na feudalnom nego na građanskom principu te naglašava: “Sad već ustavnost nije samo jednog ili drugog stališa imovina, nego svijuh nas svojina.... Ne ima sad više među nami druge razlikosti, nego samo one, koja iz vrela krjeposti, značajnosti, učenosti, mudrosti i rečitosti proiztiče. Od Boga je, gospodo, da to na društvenom polju carstvuje. Blago zemlji, blago ljudima, ako volji Božjoj zadovolje.”³¹ Sigurno su isticanju građanskog principa pridonijele i glasine da će povratkom ustavnosti biti vraćen i stari feudalni poredak. O njihovoj raširenosti govori i podatak da je sama Banska konferencija 16. siječnja 1861. godine izdala poseban proglas o tom pitanju tvrdeći da “nema toga koji ravnost stališa i zakona u domovini našoj s nova uništiti usudio bi se. Nema toga, koji bi bivšim kmetovima tlaku i robotu opet narinuti mogao”.³²

Hrvati su uvođenje tradicionalne municipalne samouprave dočekali kao početak procesa koji će dovesti do potpunog prava na državnu samostalnost

²⁸ "Strossmayerov govor od 24. siječnja 1870. godine", *Biskup J. J. Strossmayer u vatikanskom saboru.*, str. 53.

²⁹ M. PAVIĆ – M. CEPELIĆ, nav. dj., str. 470.

³⁰ Isto, str. 468. – 469.

³¹ *Josip Juraj Strossmayer, Izabrani književni i politički spisi I.*, str. 88.

³² F. ŠIŠIĆ, *Županija virovitička u prošlosti*, Osijek, 1896., str. 109. – 110.

unutar Habsburške Monarhije, a ne samo na pokrajinsku autonomiju.³³ U kontekstu ovog rada osobito treba naglasiti da je zaseban vjerski zakon za Hrvatsku jedno od najstarijih municipalnih prava pa bi njegova povrjeda značila početak uvođenja i ostalih mađarskih zakona. Tako je vjerski zakon simbol hrvatske samostalnosti u odnosu na Ugarsku.³⁴ Stoga su taj zakon ljubomorno čuvali i oni koji po svom opredjeljenju nisu bili odveć skloni Crkvi.

Unatoč u nastupnom govoru javno iskazanom idealizmu, Strossmayer je bio svjestan prilika u kojima je djelovao. Nalazi se na čelu županije poznate po mađaronstvu iz koje se treba oprijeti bečkom centralizmu, a ne podleći mađarizaciji. O tome svjedoči pismo grofu Jankoviću od 16. siječnja 1861. godine u kojemu kaže: "Svaki jugoslavenski patriot ima potpuno pravo kada se sa sumnjom odnosi prema germanizatorskoj politici Beča, pa i kada se ona nastoji prikriti u dopadljivije i slobodoumnije forme... Ali pri tome, a to je moje čvrsto uvjerenje, ne smije ni drugo oko upravljeno na Peštu biti zaokupljeno ni jednom jugoslavenskom rodoljubu. Mađžari su čestit, slobodouman, smion i vrlo darovit narod, ali imaju jednu pogrešku koja može biti kobna, kao što je već često bila. Ta pogreška zahtijeva od naroda, koji su s njima u bližem odnosu, da budu na oprezu, kada žele stupiti s njima u savez, osobito ako su ti narodi nešto popustljivijeg karaktera, kao što je slučaj sa Slavenima. Ta pogreška je njihovo samouzvisivanje i samoprecjenjivanje, koja im često ne dozvoljava pronaći put na polju jedne više i na zaista kršćanskim principima vođene politike", pri čemu naglašava pitanje mađarskog jezika i nacionalnih prava koja za sebe traže u Monarhiji dok ih drugima ne dopuštaju.³⁵

Hrvati su snažno osjećali posljedice apsolutizma pa su mu se nastojali usprotiviti ujedinjenim snagama s Mađarima. Osobito su bivši feudalci bili promađarski raspoloženi jer ih je spajao zajednički gospodarski interes s mađarskim veleposjednicima. Međutim, u Mađarskoj je već bila ozakonjena tendencija pretvaranja ugarske zemlje u mađarsku državu čime se cijelo stanovništvo Ugarske pretvaralo u jedinstvenu mađarsku naciju, dok je položaj Hrvatske i Slavonije promatran u obliku pokrajinske autonomije. Glavno obilježje takve mađarske nacije, poistovjećene s državom, bio je mađarski jezik.³⁶ Svjestan toga, Strossmayer u istom poetskom duhu, ali s puno realnosti, iznosi program moguće suradnje s Mađarima. "Druži se dakle, druži mili rode i narode moj, ako ti je s voljom s narodom krasnim, s kojim si tečajem toliko stoljećah u bratskoj

³³ M. GROS, A. SZABO, nav. dj., str. 123.

³⁴ Usp. Z. SIKIRIĆ ASSOULINE, *U obranu hrvatskih municipalnih prava i latinskog jezika*, Zagreb, 2006., str. 16. – 17.

³⁵ V. KOŠČAK, *Josip Juraj Strossmayer, političar i mecena*, Osijek, 1990., str. 61. – 62.

³⁶ Usp. M. GROS, A. SZABO, nav. dj., str. 117. – 121.

slozi i savezu živio... Druži se, al se druži kao ravnopravni brat, nipošto pako kano rob i podanik tuđi. Tako se druži, tako, jerbo, ako se ne varam, plemenitiji dio susjednoga naroda, koji spletke i zasjede prezire, drugo ni ne želi; jerbo ko što u privatnom, tako i u državnom životu drži se načela: što ne bi rad da ti drugi učini, ne čini ni ti drugomu... Jerbo što ti pravednoga u srcu i svijesti leži, to je Bog u srce svoje upisao; to će ti sigurno danas-sutra i u javnom državnom životu tvom oživjeti.”³⁷

Umjesto pozitivnih pomaka u županiji, Hrvatskoj i cijeloj Monarhiji kojima se Strossmayer nadao, uslijedila su ograničenja i gaženja već postojećih prava. Policijska kontrola postala je sve brutalnija, porezi su ubirani uz pomoć vojne sile, smanjen je broj županijskih službenika dok su drugima umanjena njihova prava, hrvatski se jezik nije tretirao ravnopravnim s njemačkim, provodilo se vojno novačenje mimo domaćih zakona. Dovelu je to do ostavki više dužnosnika Županije virovitičke te na kraju i samoga velikog župana koji je kraljevskim dopisom od 21. travnja 1862. godine na vlastitu molbu razriješen velikožupanske službe.³⁸

Toj je ostavci prethodio susret od 18. ožujka 1862. godine između Franje Josipa i biskupa, na kojemu je kralj tvrdio da Međimurje pripada Mađarima, koji u njemu žive. “Strossmayer je uzeo sada pobijati carevu tvrdnju tolikom žestinom, da se otale onda rodila scena kakovu Franjo Josip nije nikada ni od koga više doživio”.³⁹ O tom se događaju piše da je “bio prvi sukob između Franje Josipa i Strossmayera. Od onda je car zamrzio Strossmayera i nikada mu više nije toga zaboravio”.⁴⁰ Međutim, čini se da je već početak županske službe prošao u sličnom ozračju. Prema vlastoručnom zapisu biskupova tajnika Milka Cepelića, godinu ranije, tj. u ožujku 1861., dok je kralju zahvaljivao na povjerenju mu službi župana, biskup je iskoristio prigodu prigovoriti mu zbog predaje Međimurja Mađarima bez konzultacije Hrvatskog sabora, u čemu je vidio mogućnost da se isto dogodi s cijelom Hrvatskom. Franjo Josip najprije je pokazivao jasne znakove ljutnje, a onda je “oštro pokazao rukom biskupu vrata, da se izgubi”.⁴¹ Motiv takvog biskupova nastupa otkriva on sam obraćajući se kralju: “Veličanstvo! Vi ste naučeni od Vaših savjetnika, da Vam uvijek govore ono, o

³⁷ Josip Juraj Strossmayer, *Izabrani književni i politički spisi I.*, str. 91.

³⁸ M. PAVIĆ-M. CEPELIĆ, nav. dj., str. 470. – 473.

³⁹ F. ŠIŠIĆ, “Sukob između biskupa Strossmayera i cara Franje Josipa 29. aprila 1867. na osnovu neštampanih izvora”, *Novosti*, 1933., br. 105, str. 24.

⁴⁰ Isto.

⁴¹ S. MARIJANOVIĆ, “Strossmayer, Hrvatska i Europa 19. stoljeća”, *Zbornik radova o Josipu Jurju Strossmayeru* (ur. I. Padovan), Zagreb, 1997., str. 103. – 104.

čem znadu da Vam je ugodno, ali sam katolički biskup i Vaš savjetnik, pa Vam moram po savjesti čistu istinu govoriti, makar Vam ona i neugodna bila”.⁴²

Uz velikožupansku službu Strossmayer je redovito obavljao i svoje biskupske obveze. Shvaćao ih je u skladu sa službenim nazivom svoje biskupije Bosanske i sriemske. Nije se brinuo samo za područje Đakovštine i Srijema nego i za Bosnu. U Đakovu se brine za školovanje bogoslova franjevačke provincije Bosne Srebrene.⁴³ Uložio je velik trud kod izbora i imenovanja apostolskih vikara u Bosni te pomaganja njihova djelovanja. Potvrđuju to riječi fra Martina Nedića na pogrebu vikara Marijana Šunjića: “Bratjo, nije koristi od naših suza i plaća; do li, posli dragog Boga, u jedinog preuzvišenog gosp. J. Juraja staviti naše ufanje. Uzeo je Bog Mariana, ostavio nam je Juraja! Tebi, Bože, budi slava i hvala na tvom daru, a mi držimo da nijesmo posve osirotili dok imamo J. Juraja. Ta on se je pria šest godin (u tiesnim okolnostim) pobrinuo za providit Bosnu vrijednog pastira pokojnog Mariana, jeda li dakle u sadanjim okolnostim (po sve prilike) tužniim i tješnjim, neće isto učiniti? Držimo dosti i podpuno se uhvamo da hoće.”⁴⁴ Kao veliki župan dogovorio je školovanje bugarskih mladića u Zagrebu i njihovo spremanje za svećenike u zagrebačkom grkokatoličkom sjemeništu.⁴⁵ Govori koje je u vrijeme velikožupanske službe održao u Saboru trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije među najvažnijim su njegovim javnim nastupima. Ustavnopravni položaj Rijeke obrazlaže 27. travnja 1861.⁴⁶ Još je znamenitiji govor od 29. travnja o potrebi akademije znanosti i sveučilišta u Zagrebu.⁴⁷ Svoje viđenje državnopravnih odnosa između Hrvatske i Ugarske iznosi 5. srpnja,⁴⁸ a 20. srpnja donosi sljedeći zakonski prijedlog: “Sabor trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije uzima u svoju zaštitu sbor i kaptol sv. Jeronima sa svom imovinom njegovom, te se naprama istomu dragovoljno podlaže svim dužnostima zaštitnika”, s ciljem da se “taj zavod u ovom sadašnjem političkom metežu od štete sačuva, i pod zaštitom našeg naroda od tudje navale obezbiedi” te da “cieli sviet zna, da je ovaj zavod svojina naroda hrvatskog”.⁴⁹

⁴² Isto, str. 104.

⁴³ Usp. M. KARAMATIĆ, “Biskup Strossmayer i školovanje bosanskih franjevaca u Đakovu (1853. – 1876.)”, *Diacovensia*, 1/III, Đakovo, 1995., str. 201. – 209.

⁴⁴ A. ZIRDUM, *Pisma bosanskih franjevaca 1850. – 1870.*, Plehan, 1996., str. 168.

⁴⁵ M. PAVIĆ – M. CEPELIĆ, nav. dj., str. 776. – 777.

⁴⁶ *Josip Juraj Strossmayer, Izabrani književni i politički spisi I.*, str. 93. – 96.

⁴⁷ Isto, str. 97. – 104.

⁴⁸ Isto, str. 106. – 133.

⁴⁹ *Dnevnik Sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije održana u glavnom gradu Zagrebu god. 1861.*, Brzotisom A. Jakića, Zagreb, 1862., str. 492.

Ni pomaganje kulturnih, obrazovnih i znanstvenih institucija nije moguće gledati izvan političkog konteksta. Škole su također bile sredstvo utjecaja Crkve na društvo. Osim što su svećenici bili najobrazovaniji dio stanovništva, biskupi su vodili brigu o nastavi, učiteljima i udžbenicima dok se civilna vlast brinula za gradnju i održavanje škole, financiranje škola i učitelja i prisiljavanje roditelja da šalju djecu u školu.⁵⁰

Ne treba zaboraviti ni ideju o potrebi poklapanja državnih i jezičnih granica kako bi centralizirana državna administracija imala unificiran jezik. Plod je takvog stava i bečko nametanje njemačkog jezika i želja Mađara za uvođenjem mađarskog jezika u svim područjima koje su smatrali dijelom mađarske države.⁵¹ Ta ideja očito nije bila strana ni Strossmayeru pa zato ide za unifikacijom hrvatskog jezika kao temelja jedinstva hrvatske države, ali i za širenjem tih granica na sve prostore južnih Slavena koje može vidjeti u jednom jezičnom krugu, a onda eventualno i drugim područjima. U tom je kontekstu još jasniji postupak novog župana koji nakon čina instalacije i prigodnog banketa za uzvanike i čašćenja prisutnog puka odlučuje darovati znatna financijska sredstva upravo za kulturu i prosvjetu na svim južnoslavenskim prostorima: glagoljaškom sjemeništu u Dalmaciji, gimnazijama u Sinju, Zagrebu i Osijeku, Matici srpskoj iz Novog Sada dok svoju župansku plaću za sve vrijeme službe namjenjuje zakladi za utemeljenje sveučilišta u Zagrebu.⁵² Sve su to razlozi da, unatoč kratkotrajnom ostanku na tom položaju, Strossmayer od županijske skupštine bude nazvan "osnovatelj novog života trojedne kraljevine".⁵³

Zaključak

Josip Juraj Strossmayer (1815. – 1905.) živio je u vremenu dok je vjera bila neizostavan dio društvenog identiteta, a Crkva važan čimbenik na socijalnom i političkom polju. Zaseban vjerski zakon bio je jedno od najstarijih municipalnih prava i simbol hrvatske neovisnosti o Ugarskoj.

Već po svojoj službi biskupa bosanskog ili đakovačkog i srijemskog bio je u samom vrhu Županije virovitičke i bez titule župana, a njegova karizmatička ličnost pridonosila je tom ugledu. Nije manje važno ni biskupovo osobno uvjerenje o povezanosti vjerskog i narodnog koje je lijepo iskazao u svome geslu "Sve za vjeru i domovinu".

⁵⁰ M. GROS, A. SZABO, nav. dj., str. 98.

⁵¹ Z. SIKIRIĆ ASSOULINE, nav. dj., str. 22. – 23.

⁵² M. PAVIĆ – M. CEPELIĆ, nav. dj., str. 467.

⁵³ Isto, str. 473.

Uvjerjenje, koje je osobito snažno pokazao na I. vatikanskom saboru govoreći o biskupskoj kolegijalnoj odgovornosti za opću Crkvu – da svaki segment vlasti pridonosi uspješnom funkcioniranju cjeline – potiče ga da kao župan dijeli radosti i žalosti, brige i nade cijele Hrvatske i Monarhije, osobito stoga što službu župana preuzima u trenutku kad je ponovna ustanova županija značila početak obnove starog ustavnog poretka u Hrvatskoj.

Njegov nastupni govor tako daleko nadilazi okvire županije, a donekle i okvire političke realnosti. Svetopisamski "Hvalospjev ljubavi" nastoji pretočiti u konkretnu društvenu stvarnost. Na taj se način župan Strossmayer nije odrekao prvobitne biskupske zadaće da bude nositelj ideala. Unatoč svijesti o ljudskoj slabosti koja ne dopušta njihovo cjelovito ostvarenje, još uvijek vjeruje u čovjeka da mu ih ne želi oduzeti i brani ga od svih koji to pokušavaju. Nemogućnost ostvarenja tih ideala ne umanjuje njihovu vrijednost nego još više naglašava veličinu i dosljednost osobe koja za njih živi i nije spremna njima kockati. Kad su dovedeni u pitanje, Strossmayer se odriče županske časti.

Tako je, unatoč kratkoći vremena koje je proveo kao veliki župan, Strossmayer ostavio neizbrisiv trag u Virovitičkoj županiji i cijeloj trojednoj kraljevini.

CHURCH AS AN INSPIRER OF THE STROSSMAYER POLICY A SPECIAL ARTICLE ON DISTRICT PREFECT'S SERVICE

Summary

Josip Juraj Strossmayer (1815-1905) lived in times when religion was an integral part of social identity and church was an important factor on social and political fields. A particular confessional law was one of the oldest municipal rights and a symbol of the Croatian independence from Hungary.

Already by his service as the bishop of Bosnia or Đakovo and Srijem he was at the top of the Virovitica county even without the title of district prefect and his charismatic personality contributed to his reputation. Last but not least it was the bishop's conviction about connection between religious and national which he beautifully depicted in his motto "All for faith and homeland".

Acknowledging the existing political system, he emphasized frequently that "each district comes from God", pointed out the responsibility which he carried within himself and he also did not accept abuses easily. Therefore he executed his service of district prefect without diminishing its importance and reputation but trying to use it for

the benefit of nation. Those features found an agreeable combination in the bishop's personality itself. In spite of deep inveteracy in aristocratic circles, he never forgot and hid his humble origins.

The conviction which he especially showed at the First Vatican Council when he spoke of bishops' friendly responsibility for a common church, that each authority segment contributes to a successful functioning of the whole, it encourages him as a district prefect to share joy and grief, concern and hope of whole Croatia and monarchy. His inaugural speech surpasses the county boundaries by far and to some extent the boundaries of political reality. He tends to convert the biblical "Ode to love" into an actual social reality. In this way the district prefect Strossmayer did not forgo the primary bishop's task to be a bearer of ideals. In spite of awareness of human weakness which does not allow their complete implementation, he still believes in a men strong enough not to take them away from him and defend him from anyone who attempts to do so.

On a political field he conveys that faith onto the whole nation, especially because he takes over the service of a district prefect at the moment when the county institution meant the beginning of the old constitutional system restoration in Croatia.

Impossibility to implement those ideals does not diminish their value but on the contrary they emphasize greatness and consistency of the person who lives up to them and is not ready to waste them. When the ideals were questioned, Strossmayer forgoes a district prefect's dignity. Crushing strain and feeble influence contributed to it while there was an impression in public of his support to the current authorities. It should not be forgotten that he presided over a county known for its Unionist viewpoints and he too was forced to fight against the Vienna centralism, at the same time paying attention not to succumb to Magyarization.

That's the reason that in spite of his short presidency, he was proclaimed "the originator of a new life in the Triune Kingdom" by the county assembly.

Key words : Strossmayer, district prefect, religion, identity, church and policy